

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.1

М. М. Коцур
адвокат,
об'єднання адвокатів

ІСТОРІЯ БОРОТЬБИ З НАРКОТИЗМОМ ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Актуальність теми дослідження пов'язана з необхідністю посилення боротьби з незаконним обігом наркотиків, які стали хворобою нашого суспільства. Боротьба з їх розповсюдженням потребує широкого використання різних заходів, до числа яких відносяться медичне лікування, юридична відповідальність, виявлення місць розповсюдження таких засобів та проведення широкої роз'яснювальної роботи. Вирішення цієї задачі потребує дослідження історії використання наркотичних засобів та мір протидії розповсюдженню. Тому доцільно детально розглянути історію їх використання та давні пам'ятки права, в яких регламентувалася відповідальність за такі злочини.

Аналіз публікацій показує, що дослідження історії появи наркотичних засобів, проводилося фрагментарно при вирішенні більш загальних завдань. Окрема інформація стосовно архаїчного періоду та дореволюційної Росії міститься в роботах Є.І. Мілової, Н.О. Мілешіної, Л.О. Потапової, Т.С. Кільмашкіної, Б.Ф. Калачова, В.В. Данілова та ін. Виходячи з цього дана проблема потребує більш детального вивчення та подальшої розробки.

Метою роботи є розгляд історії боротьби з наркотизмом від найдавніших часів до початку ХХ ст.

Викладення матеріалів дослідження необхідно розпочати з того, що перші наркотики мали рослинне походження і стародавні люди використовували їх в якості їжі і для лікувальних цілей. До їх числа відносилися рослини, що викликають психотропну реакцію: кактуси, гриби, в'юни, конопля, мак. Як вказує У.В. Валькова, ще в кам'яному віці макові головки вживали як засіб від головного болю [5]. Наркотичні речовини були предметом повсякденного життя стародавніх шумерів, держава яких існувала за 5000 років до нашої ери, а ця інформація дійшла до нас з наскальних записів, де йдеться про опіум, який в перекладі з давньо-шумерського означає «радість». Як вказує, К. Келлі, найдавніше письмове свідчення використання лікарських рослин для приготування ліків було знайдено на шумерській глиняній плиті з Нашпура, яка датується

приблизно 3000 роком до н.е. На плиті записані 12 рецептів для приготування ліків, які робилися з більш ніж 250 різних рослин, деякі з них відносилися до алкалоїдів, такі як мак, блекота і мандрагора [2, с. 32].

Археологічні знахідки, що датуються приблизно 1000 роком до н.е., свідчать про вживання кокаїну інками, який використовувався в ході релігійних обрядів. В ході розкопок давніх поховальних комплексів у Південній Америці були знайдені малюнки індіанців з зображеннями людей, що жують листя коки. Як вказує Ф. Карод-Аргу, американський континент багатий грибами і психоактивними рослинами, тому значне число доколумбових мезоамериканських культур використовували їх у магічних, релігійних та лікувальних цілях [1, с. 43]. Так, галюциногенні кактуси, рослини і гриби вживалися з метою викликати зміни рівня свідомості у ритуальних і цілющих церемоніях. Майя брали балх (мед і екстракт *Lonchocarpus*) для групових церемоній з метою досягнення різних психічних реакцій, а також використовували внутрішні їх введення з метою досягнення трансового стану. Іспанський мандрівник Дієго де Ланда дав наступний опис вживання балше: «Індієць споживали алкоголь і наркотики у величезних кількостях, що призводило до багатьох неприємностей, а також вбивств. Вино вироблялося з меду, використовувалися коріння певних дерев та рослин, які вирощували саме для цієї мети, а у вина був дуже сильний аромат і гнильний запах».

Вважається, що стародавні єгиптяни використовували наркотики ще в період правління фараона Рамзеса I. Завою до нашої ери у стародавній Індії був відомий «бханг» (конопля), яка використовувалася при проведенні обрядів. У свою чергу китайський імператор Шень-нун розробив лікарський довідник, в якому радив заварювати гашиш у вигляді чаю, після чого пити його як ліки при розладі кишечника, склерозі, подагрі і кашлі. Доказом цього є археологічні розкопки на Тайвані, де були виявлені горщики, призначені для зберігання гашишу, орієнтовний вік яких становить 10000 років.

На думку Гіппократа, в Європу наркотики потрапили завдяки скіфам близько 5000 років тому, а в своїх трактатах мислитель згадує про часте вживання опіуму в Стародавній Греції.

В цілому, рослинні засоби лікування фізичних і душевних хвороб, використовувалися з давніх часів і, як правило, застосовувалися при проведенні певних обрядів, замовляннях, заклинаннях. В афінських судових процесах V-IV ст. до н. е. вони фігурують як «шкідливі магічні зілля» (грец. *φάρμακα*). Доказом цього є наявність на монеті з Фрігії (2 століття н.е.) макової голови, а на іншій монеті з Ефеса (79-81 рр. н.е.) вибито два колоски пшениці та мак. Всесвітньо відома «Одісея» Гомера містить уривок, в якому Олена Прекрасна запиває вино напоєм з сильнодіючих трав, який усуває хворобливі спогади, болісні відчуття та гнів. Тобто, у цьому творі вказується на факт використання в Давньої Греції наркотичних засобів органічного походження. У Стародавньому Римі опіум був відомий, а медики використовували його при лікуванні цілого ряду захворювань.

У Київській Русі для проведення обрядів жерці використовували гриби та трави, які викликають галюцинації, а одурманюючі речовини застосовували волхви і віщуни. Їх виготовленням та застосуванням займалися, як правило, літні жінки, яких називали лікарками або травницями. Для лікування застосовували настоянки, порошки, мазі на основі трав, мохів, грибів. Люди вірили у здатність рослин виліковувати хвороби, поверта-

ти здоров'я і вважалося, що «на кожну хворобу є своя трава». В збірнику Великого князя Святослава Ярославовича (1073 р.) дано опис рослин, які ростуть на території Київської Русі і ті, які найбільш часто застосовуються для лікування. Перший давньоруський лікарський порадник під назвою «Мазі», де окрема глава була присвячена зовнішнім хворобам і хворобам порожнини рота, був складений онукою Володимира Мономаха – Євпраксією.

За допомогою зілля в Київській Русі жерці вводили людей в транс, а також виліковували від недуг. Як вказує Я.А. Золотов, точну рецептуру таких сумішей визначити досить складно, вважається, що в їх склад входили: галюциногенні гриби, мох, трави, ягоди, а усього волхвам було відомо більше ста найменувань [4]. За даними вченого варяги перед боєм вживали відвар з мухоморів, який повністю подавляв почуття страху і викликав у воїнів неприборкану лють до ворогів.

З введенням християнства на Київській Русі язичництво практично пішло в підпілля, православні священики здійснювали виявлення та затримання осіб, які займалися зільництвом і ведовством. Так, у Статуті князя Володимира Святославовича ст. 9 забороняє «зільництво», а ст. 16 покладає лікування хворих на церковних людей (табл. 1).

Затриманих волхвів могли засудити до штрафу на користь церкви, а могли і спалити на багатті. У пам'ятці XII ст. «Слово про злих духів», скла-

Таблиця 1

Нормативно-правові акти, присвячені відповідальності за виготовлення, продаж та використання сильнодіючих речовин органічного походження

№ з/п	Назва нормативного акту	Рік	Стаття, розділ, глава	Міри відповідальності
1.	Устав Князя Володимира Святославича	1005 р.*	ст. 9	церковні покарання
2.	Устав Князя Ярослава «О десятинах, судах і людях церковних»	1051 р.	ст. 38	смертна кара
3.	Судебник великого князя Казимира Ягайловича	1468 р.	ст. 18	смертна кара через повішання
4.	Статути ВКЛ	1529 р.	ст. 14	відшкодувати позивачеві збитки в розмірі, який покаже під присягою позивач
5.	Соборне Уложення	1649 р.	ст. 23, глава XXII	смертна кара
6.	Устав Благочиння	1782 р.	п. 266	штрафні санкції
7.	Статут «О покараннях, налагаємих мировими судьями»	1864 р.	гл. 9	до 100 руб.
8.	Статут «О проступках проти народного здоров'я»	1864 р.	ст. 6	до 100 руб.
9.	Статут «Про покарання, що накладаються мировими судьями»	1915 р.	ст. 5717, ст. 5718, ст. 8692	300 руб. 300 руб. 500 руб. чи ув'язнення на строк від 1 до 6 місяців

* точна дата не встановлена

деної митрополитом Кирилом, йдеться про необхідність покарання відьом і чаклунів, які використовують зілля, церковним судом. У літописах вказується, що в 1024 р. у суздальській землі були схоплені волхви і «лихі баби», що займалися чаклунством і віщуванням, які були віддані смерті через спалення.

Поступово зілляництво трансформувалося в народну медицину, яка використовувала рослинні психотропні речовини, виготовлені з маку, коноплі інших трав з метою лікування та знеболювання. Шанобливе відношення до маку знайшло своє відображення в тому, що красиві червоні квіти є частиною національного орнаменту. Насіння цієї рослини вживали в їжу, але було відомо про його снодійну дію. Доказом цього є писемні джерела – літописи та агіографічні твори (життя святих), в яких неодноразово згадується різні рослини. Так, з них відомо, що волоцький князь Брячеслав звертався до волхвів з проханням зцілити свою дружину від безпліддя і існує велика ймовірність того, що при лікуванні застосовувалися рослинні речовини.

Боротьба з наркотичним засобами на українських землях проводилася шляхом введення заборон на використання сильнодіючих речовин, які отримали назву зілля, в якості отрути. На українських землях, які входили до складу Великого Князівства Литовського діяв «Судебник великого князя Казимира Ягайловича» 1468 р. Ця пам'ятка права регламентувала порядок захисту майнових прав, визначала порядок досудового провадження і судового розгляду кримінальних та земельних справ та визначала види покарань. В даному документі у ст. 18 вказувалося, що того зілейника, який не зізнається під мукою в убивстві треба повісити. Як вказує С.Г. Ковальова, норму даної пам'ятки слід розуміти таким чином, що підозрюваний, який був виданий на тортури міг вдаватися до допомоги чаклунського зілля та не відчувати болю [6, с. 51]. Як вказує авторка, сам факт застосування зілля не брався до уваги як підстава для кримінального переслідування, законодавець занепокоєним тим, що підозрюваний намагався перешкодити отриманню достовірних доказів стосовно факту крадіжки (табл. 1).

На початку XVI ст. у Великому Князівстві Литовському в період правління Сигізмунда I (старого) почалася кодифікація права, під час якої був прийнятий Статут ВКЛ 1529 р. (табл. 1). Даний документ регулював основні положення державного, цивільного, сімейного, кримінального і процесуального права князівства. Так, у арт. 14 вказувалося, що у випадку того, що звинувачений «знаючись на чарах» під час допиту зі застосуванням тортур не відчуває болю і начебто спить, то така особа мусить відшкодувати позивачеві збитки в розмірі, який покаже під присягою позивач.

У діючих тоді нормативно-правових актах, діяння із застосуванням сильнодіючих і отруйних речовин не знайшли своєї чіткої формулювання і на практиці не розмежовувалися. В той історично період зілляництво, розглядалося як різновид чародійства, чаклунства, тому використання зілля, в якості якого виступали психотропні речовини, було злочином перед Богом і церквою. Так, в літописах вказується на факт того, що в 1497 р. Великий князь Іван III запідозрив свою дружину Софію Поліолог в тому, що до неї приходили жінки з різними видами зілля і тому наказав їх стратити.

Вперше препарат, виготовлений на основі опіуму, рекомендував хворому відомий лікар Парацельс (1493-1541 рр.) справжнє ім'я Філіп Ауреол Теофраст Бомбаст фон Гогенгейм. Так відомо, що лікар виділяв ліки з таких рослин, як корінь сагірїона, будяка та інших і застосовував їх, як ліки та засоби впливу на психіку у вигляді витяжок, екстрактів і еліксирів. У той період, медики тривалий час вважали, що вживання опіуму корисно в лікувальних цілях. Разом з тим вони не розуміли негативні наслідки цього і не оцінили належним чином небезпеку виникнення залежності від даної речовини. Наступним кроком в поширенні рослинних наркотичних засобів стала та обставина, що у 1581 р. Іван Грозний та його оточення стали користуватися послугами англійського медика Джеймса Френча, який відкрив першу царську аптеку в Москві. Із Західної Європи британець вперше привіз опіум, що видобувався тоді в Індії. Деяко пізніше росіяни стали закуповувати оптом ці ліки у Англії, але потім була налагоджена пряма торгівля цими речовинами з країн Сходу. З метою обслуговування царського двору, у тому ж 1581 р., Іван Грозний наказує відкрити першу аптеку, хоча раніше в московському царстві була розвинена широка торгівля лікарськими травами у «зілейних рядах» на ринках. У той історичний період була заснована Аптекарська ізба, працівники якої збирали лікарські трави на землях Московського Царства, що означало закріплення за світською владою функції контролю за обігом зілля, яку відібрали від Церкви. Під час правління Івана Грозного робляться спроби регулювання обігу наркотичних засобів, шляхом створення Аптекарського Приказу.

Основним джерелом права тодішньої Московської Русі було Соборне Уложення 1649 р. – універсальний кодекс кримінального та цивільного права, що регулював соціально-правові відносини у всіх сферах суспільного життя та визначав міру покарання за порушення цих норм. Розгляд змісту цієї пам'ятки права показує відсутність прямої вказівки на боротьбу з незаконним обігом наркотиків, але ст. 23, глави XXII наказувала покарати смертною карою злочинця, винного в отруєнні людини зіллям. Необхідно зазначити, що в цьому ви-

падку діяв принцип таліону, т.я. обвинуваченого примушували пити ту саму отруту, за допомогою якої був вбитий потерпілий. Слово «зілля» трактувалося досить широко і використовувалася як збірне поняття для позначення всього, що одурманило свідомість, включаючи горілку і тютюн.

При захопленні Сибіру в обіг входили нові трави, які мали психотропні інгредієнти, які використовували при різних хвороб. З метою збору таких трав, у 1663 р. в Аптекарський Приказ був запрошений «майстер» Єрофій Мухановський. У 1668 – 1672 рр. за указом Аптекарського Приказу по всій Сибірі стали складати «розписи» лікарських рослин, а в 1675 р. по повітах і сибірським воєводам знову були послані Укази з приписом «сискать лікарських трав і з них створювати ліки та записувати трави, до яких ліків придатні і надписавши відсилати до Москви».

З плином часу у зв'язку з боротьбою церкви з «поганством» і «знахарями», зілля стало синонімом отруйного напою. З XVII століття в російському законодавстві починає використовуватися поняття «зілля» і «отрута», частково розповсюджується на окремі сильнодіючі та отруйні речовини в їх сучасному розумінні, як засіб вчинення злочину. З часом акцент на побутове значення цього слова продовжувалося змінюватися: настій на травах як лікувальний, чаклунський або отруйний засіб – отрута, а отрута – сильнодіючі речовини або тютюн. У Московській Русі контролювати вживання зілля тепер стали воєводи, підвідомчі Розбійному і Земському Приказам.

Пізніше масове завезення наркотиків почалося з Китаю, з яким 27 серпня 1689 р. Петро I підписав Нерчинський договір, де регулювалися питання продажі опіуму. Ст. 5 даного Договору дозволяла торгівлю підданих сторін, закріплювала свободу переміщення всім людям з проїжджими грамотами. При цьому, за наказом Петра I в усіх великих містах Російської Держави почали влаштовувати «аптекарські городи». Як вказує Г.І. Редько, на Україні перша польова аптека була заснована у 1707 р. в Лубнах, згідно розпорядженню Петра I в ній виготовлялися різні настої, відвари, мазі з трав, серед яких були ті, які мали властивості психотропних речовин [7, с. 98]. Враховуючи, що в степах і лісах Полтавщини малася значна кількість рослин, імператор наказав створити в Полтаві та Лубні аптечні городи. З часом ці Петровські городи були перетворені у Лубенську станцію лікарських рослин, при якій до сьогодні діє фармацевтичне училище.

В часи правління Катерини II у 1782 р. був прийнятий Устав Благочиння, який регламентував структуру поліцейських органів, їх систему і основні напрямки діяльності, містив перелік караних поліцією діянь. На поліцію покладался обов'язок контролю за станом здоров'я населення,

торгівлі, а також згідно п. 266 притягати до відповідальності осіб, які займаються чаклунство, або іншим подібним обманом, з використанням сильнодіючих трав, за порушення таких норм даний нормативно-правовий акт встановлював штрафні санкції (табл. 1).

З проведенням міністерської реформи у Російській імперії в 1802-1811 рр. в період правління Олександра I, протидією поширенню наркотичних речовин починає займатися Міністерство внутрішніх справ. Такі повноваження були покладені на Департамент Поліції і Медичний Департамент, але правоохоронних органів, які спеціалізувалися на боротьбу з наркоманією в цей період не існувало. Розширення території Російської держави на південний схід призвело до появи других небезпечних речовин – опіуму і гашишу, які почали потрапляти з території Середньої Азії.

У XIX ст. фактором, що посилює поширення наркотиків у Росії, став розвиток західноєвропейської науки. Французький фармацевт Арман Сеген, що служив в армії Наполеона, у 1807 р. вперше виділив морфін з опію, який почали застосовувати військові хірурги в якості знеболюючого засобу. В 1832 р. в результаті наукових досліджень була отримана така складова наркотичних засобів як хлорал-гідрат. Виникнення «наркотичної епідемії» сталося під час франко-пруської війни 1870-1871 рр., що було пов'язано з синтезом, проведеним німецьким хіміком Адольфом фон Байєром у 1864 році барбітурової кислоти, яка стала основою для більш ніж 2,5 тисяч похідних хімічних сполук.

Велике значення мало відкриття нових способів введення лікарських засобів в організм людини, зокрема шприца для ін'єкцій, який винайшов Ш. Р. Праваз у 1853 р. Завдяки цьому стало можливим вводити наркотичні засоби безпосередньо у кров, що посилювало їх дію в декілька разів. Як вказує І.Є. Маслова, у 1874 р. британський хімік К. Р. Райт отримав з морфію героїн, що стало початком широкого розповсюдження наркоманії у суспільстві. При цьому в 1898 р. німецькі хіміки вже синтезували героїн, який тоді призначався виключно для медичних потреб [3, с. 151].

В наслідок реформ, проведених Олександром II, у 1864 р. в Російській імперії був прийнятий Статут «О покараннях, налагаємих мировими судьями». Згідно цього нормативно-правового акту ст. 6 глави IX «О проступках проти народного здоров'я» регламентувала відповідальність у вигляді штрафу розміром до 100 руб. за виготовлення для продажу, а також продаж без державного дозволу лікарських речовин, в результаті чого конкретним особам була нанесена істотна шкода (табл. 1). Положення даного законодавчого акту передбачали конфіскацію таких матеріалів та пристроїв, що використовувалися при злочині.

Таким чином, Статут 1864 р. не вказував за відповідальність стосовно наркотичних засобів, але опосередковано така відповідальність передбачалася за порушення правил продажу ліків.

Основним джерелом постачання в Російську імперію наркотичних речовин був Китай, уряд якого у 1905 році прийняв програму поступової заборони опіуму. Виходячи з того, що в Китаї заборонявся посів маку, китайські торговці відправлялися зі своєю сировиною в Російську імперію, де виготовляли опій та поверталися з ним на батьківщину. За даними Н.А. Шабельнікової, тільки за один рік з Приморського краю в Китай могло бути вивезено до 200 пудів (приблизно 3200 кг) опіуму, при цьому значна частина продукту залишалася в Росії [8, с. 75]. У 1910 р. прем'єр-міністр П.А. Столипін, який очолював Комітет по заселенню Далекого Сходу, отримав донесення Приамурського генерал-губернаторства про небезпечний стан розвитку виробництва опіуму і опіокуріння на території краю. З точки зору російського уряду, найбільшу небезпеку представляв той факт, що почали функціонувати спеціальні опіокурільні кімнати при пивних, харчевнях та продуктових крамницях, при чому їх відкривали не тільки в китайських кварталах, але і в місцях проживання російського населення. Посіви маку завдавали значну шкоду сільському господарству Далекого Сходу, т.я. скорочувалися посіви хліба, а також вирощування маку завдавало удар по бджільництву. В результаті розгляду даної проблеми Голова Ради Міністрів П.А. Столипін висловився за кримінальне переслідування порушників закону, про заборону виробництва опіуму, а міністр юстиції В.І. Щегловітов зазначив, що боротьба з одними лише посівами маку є слабким засобом через низку заселеність краю та неефективний поліцейський нагляд. Міністр пропонував карати за вживання, зберігання та розповсюдження опіуму, шляхом встановлення міри відповідальності у вигляді позбавлення волі на строк від 2 до 8 місяців. На додаток до цього, В.І. Щегловітов пропонував застосування такого закону на території всієї Російської імперії, а не тільки в Приморському краї. Подальшим кроком стало перше обговорення у Держдумі антинаркотичного законопроект у 30 листопада 1912 р., в якому кримінальну або адміністративну відповідальність (грошовий штраф) планувалося вводити за виробництво (посів) маку в Приамур'ї і Забайкальському краї, за вживання і збут, а також за зберігання опіуму та різних курільних пристосувань. Проект повинні були винести на розгляд в Держдумі 6 березня 1913 р., однак з прийняттям закону зволікали, з причини того, що депутати вважали, що опіум курять переважно китайці, а не росіяни.

У серпні 1914 р. Росія вступила в Першу світову війну. Ця подія послужила однією з причин,

яка змусила Миколу II виступити з пропозиціями стосовно прийняття антиалкогольного і антинаркотичного законів. На січевому засіданні Державної Думи в 1915 р. отримав схвалення Закон про заборону продажу спиртних напоїв, що призвело до припинення торгівлі горілкою, зростання акцизів на пиво та зникнення реклами алкоголю. Наступним кроком стало прийняття закону проти опіуму, підставою якого став Указ від 20 червня 1915 р. «Про заходи боротьби з опіокурінням». Згідно даного нормативно-правового акту посів маку заборонявся в Приамурському генерал-губернаторстві і Забайкальській області Іркутського генерал-губернаторства, а з-за кордону заборонялося ввезення опіуму і курільних трубок. На порушників в особі орендарів, власників земель і власників приміщень для куріння накладався штраф. Доповнення вносилися до ст. ст. 5717 і 5718 Статуту «Про покарання, що накладаються мировими суддями», за виробництво маку в межах Приамурського генерал-губернаторства і Забайкальської області, Іркутського генерал-губернаторства, винні піддаються: ув'язненню в тюрмі на строк від одного до шести місяців і грошовому стягненню в розмірі 300 руб. за кожну десятину або частину десятини посіву. У ст. 8692, винні у виготовленні, придбанні, зберіганні і збуті курільного опію, а також трубок та інших пристосувань для куріння – піддаються ув'язненню на термін від чотирьох місяців до одного року і чотирьох місяців і грошовому стягненню не вище 500 рублів. Такому ж покарання піддаються особи, винні у наданні приміщення для опіокуріння. Після оприлюднення указу в Держдумі висловлювалися пропозиції про введення державної монополії на виробництво і продаж опіуму, яка допомогла б збагатити скарбницю і в той же час не дозволила повернутися до критичної ситуації, що існувала на Далекому Сході до прийняття закону. На жаль, затяжна війна і дві революції не дозволили цим планам здійснитися. З іншої сторони початок боротьби з наркотичними речовинами на всі території Російської держави почався у 1915 р., шляхом створення у Туркменістані спеціальної комісії з вивчення проблеми використання наркотичних засобів та внесення пропозицій з відповідальності за такі дії. В чинне законодавство Російської імперії 7 червня 1915 р. вносилися зміни, згідно яких в Приамурському генерал-губернаторстві і в Забайкальській області, Іркутського генерал-губернаторства, посів маку забороняється.

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Перші відомості про використання наркотичних засобів рослинного походження пов'язані з шумерами, древнім Єгиптом, Індією та державою інків у Північній Америці, де їх використо-

ували як елемент релігійних обрядів та при лікуванні деяких видів хвороб. У Київській Русі жерці використовували гриби та різні види трав, які викликали галюцинації, а одурманюючі речовини застосовували волхви та віщуни, при цьому до наших днів дійшов лікарський порадник, складений онукою Володимира Мономаха – Євпраксією.

2. Прийняття християнства сприяло введенню заборон на використання трав і перші такі покарання містилися в Статуті князя Володимира Святославовича, а згідно церковних джерел права людей, які займалися зільництвом могли покарати на смертну кару через спалення. На українських землях, які входили до складу Великого Князівства Литовського діяв Судебник великого князя Казимира Ягайловича та Статут ВКЛ, згідно цих пам'яток права факт застосування зілля приймався до уваги, у випадку скоєння кримінальних злочинів. Аналогічним чином такої самий підхід був характерним для Соборного Уложення 1649 р.

3. У Російській імперії діяв Устав Благочиння 1782 р., який передбачав покарання за продаж трав, які містять психотропні речовини, а також чаклунство та чародійство. Повноваження щодо протидії у цій сфері були покладені на Департамент Поліції та Медичний Департамент. У Статутах «О покараннях, налагаємих мировими судьями» 1864 р., знайшли відображення норми, які передбачали штрафні санкції, розміром до 100 руб. за виготовлення та продаж без державного дозволу лікарських речовин органічного походження. В часи царювання Миколи II був прийнятий Указ про боротьбу з опіюкурінням, недоліком якого була та обставина, що його дія розповсюджувалася лише на частину Сибірі та Далекого Сходу. За порушення таких норм встановлювалася відповідальність у вигляді штрафів розміром до 300 руб., в деяких випадках о 500 руб. чи увезення у тюрмі на строк від 1 до 6 місяців.

Література

1. Carod-Arta F.J. Alucinógenos en las culturas precolombinas mesoamericanas. *Neurología*. 2015. Vol. 30, is. 1. P. 42-49. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2173580814001527>.
2. Kelly K. *History of medicine*. New York: Facts on file; 2009. pp. 29–50.
3. Маслова И. Е. Заметки об истории борьбы с наркотизмом // *Вестник Волжского университета имени В. Н. Татищева*. 2016. № 4. С. 150-155.
4. Золотов Я. А. Наркотики: историческая ретроспектива [Электронный ресурс] / Я. А. Золотов // *Экономика образования*. – 2013. – № 1. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/narkotikiistoricheskaya-retrospektiva>. – Дата доступа: 01.06.2015.
5. Валькова У.В. История наркотизма от древних времен до современности : (социол. анализ) [Электронный ресурс] / У. В. Валькова // *Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена*. – 2011. – № 130. – Режим

доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/istoriya-narkotizma-otdrevnih-vremen-do-sovremennosti-sotsiologicheskiiyanaliz>. – Дата доступа: 17.09.2015.

6. Ковальова С.Г. Судебник великого князя Казимира Ягайловича: монографія. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2009. – 112 с.

7. Редько Г.И., Шлапак В.П. Петр I об охране природы и использовании природных ресурсов. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.

8. Шабельникова Н.А. Деятельность милиции по противодействию наркопреступности на Дальнем Востоке России в 1920-е гг. // *Актуальные вопросы борьбы с преступлениями* – 2015. – № 2. – С. 74-77.

Анотація

Коцур М. М. Історія боротьби з наркотизмом від найдавніших часів до початку ХХ ст. – Стаття.

В статті розглянуто історію боротьби з наркоманією з найдавніших часів до початку ХХ ст. Показано, що використання наркотиків рослинного походження, як елемента релігійних обрядів із метою лікування значної кількості різних хвороб, почалося в давньому Китаї, Індії, Греції, Римі та Київській Русі. Розглянуто зміст давніх пам'яток права, в яких встановлювалася відповідальність за використання наркотичних речовин, як засобу отруєння, а також початок боротьби з цим явищем в дореволюційній Росії.

Ключові слова: наркотики, пам'ятки права, законодавство, злочин, релігійні обряди, лікарські засоби, юридична відповідальність.

Аннотация

Коцур М. М. История борьбы с наркотизмом от древнейших времен до начала ХХ в. – Статья.

В статье рассмотрена история борьбы с наркоманией с древнейших времен до начала ХХ в. Показано, что использование наркотиков растительного происхождения, как элемента религиозных обрядов с целью лечения большого количества разных болезней, началось в древнем Китае, Индии, Греции, Риме и Киевской Руси. Рассмотрено содержание древних памятников права, в которых устанавливается ответственность за использование наркотического вещества, как средства отравления, а также начало борьбы с этим явлением в дореволюционной России.

Ключевые слова: наркотики, памятники права, законодательство, преступление, религиозные обряды, лекарственные средства, юридическая ответственность.

Summary

Kotsur M. M. The history of the fight against drugs from ancient times to the beginning of the twentieth century. – Article.

The article discusses the history of the fight against drug addiction from ancient times to the beginning of the twentieth century. It is shown that the use of herbal drugs as an element of religious rites for the treatment of a large number of different diseases began in ancient China, India, Greece, Rome and Kievan Rus. The content of ancient monuments of law, which establishes responsibility for the use of narcotic substances as a means of poisoning, as well as the beginning of the fight against this phenomenon in pre-revolutionary Russia, is examined.

Key words: drugs, legal monuments, legislation, crime, religious practices, medicines, legal liability.